

ДИРЕКТИВ И ПРЕТЊА ИСКАЗАНИ НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНОМ РЕЧЕНИЦОМ СА КОНДИЦИОНАЛНИМ МЕЋУКЛАУЗАЛНИМ СЕМАНТИЧКИМ ОДНОСОМ¹

САЖЕТАК

У раду се испитују независносложене реченице с кондиционалним међуклаузалним семантичким односом. Друга клауза има вредност говорног чина претње, док прва клауза, чије (не)остварење представља услов за ступање претње на снагу, има комуникативну функцију директива (наредбе/забране). Овакав распоред присутан је пре свега у раставним (нпр. *Турска прети Хафтару: Пустите наше грађане, или ћете постати наша мета* → *Ако не пустите наше грађане, постаћете наша мета*) и у саставним реченицама (нпр. *Слушај, мали, направи још један проблем и имаћеш посла са мном* → *Ако направиш још један проблем, имаћеш посла са мном*), а примери се увек могу трансформисати у кондиционалне реченице. За корпус су одабране домаће телевизијске серије различитих жанрова (хумористичке, драмске, криминалистичке), као и српски интернет портали. Осим прагматичких функција прве и друге клаузе, анализирају се и синтаксичко-семантичке одлике ових конструкција: везници, структура предиката прве и друге клаузе (различите комбинације глаголских облика, као и лексичка семантика глагола који граде предикате – нпр. употреба фазних глагола у првој клаузи), чести адвербијални детерминатори (нпр. детерминатор *још једном* у првој клаузи) и сл. Најчешћа синтаксичка комбинација јесте V_1 (Imper.) + V_2 (Fut.), али предикати могу бити формализовани и другим глаголским облицима, посебно у дисјунктивним реченицама (у којима се и у првој клаузи често јавља футур први). Клаузе су веома често повезане везником *иначе*, што је и очекивано,

¹ Рад представља део истраживања у оквиру докторске дисертације под насловом *Кондиционалне конструкције у стандардном српском језику*, а настао је као резултат рада на пројекту *Савремени српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања* (178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

будући да он својом лексичком семантиком указује на кондиционални однос.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: независнословена реченица, раставне реченице, саставне реченице, кондиционалност, директив, наредба, забрана, претња.

1. Уводна разматрања

1.1. Предмет и циљ истраживања

Предмет овога рада су независнословене реченице, пре свега двопрдикатске, чија друга клауза има вредност говорног чина претња, док прва има вредност директива јачег илокутивног напона (наредбе/забране). Оваква комбинација јавља се у (1) саставним реченицама (*Ти ми приђи још једном и пријавићу те*) и у (2) раставним реченицама (*Пустите наше грађане, или ћете постати наша мета*), а клаузе увек формирају кондиционални семантички однос, те се лако могу трансформисати у кондиционалне реченице ((1) → *Ако ми приђеш још једном, пријавићу те*; (2) → *Ако не пустите наше грађане, постаћете наша мета*). Анализираће се синтаксичке, семантичке и прагматичке карактеристике оваквих реченица: употреба везника (нпр. удвајање везника *или*), глаголски облици предиката прве и друге клаузе; семантичке групе глагола који лексикализују предикате, фреквентни адвербијални детерминатори (нпр. конструкција *још једном*) и сл. Циљ овога рада је утврђивање карактеристика независнословених реченица којима се исказују условно-последично повезани говорни чинови директива и претње, као и испитивање међусобне условљености и садејства синтаксе, семантике и прагматике у оваквим конструкцијама.

1.2. Теоријско-методолошки оквир

1.2.1. Говорни чин претње

Говорни чин претње, заједно с чином обећања, може се сврстати у групу комисивних говорних чинова, како их је класификовао и Серл (Serl 1991: 114–135), будући да се у оба случаја говорник обавезује на извођење неког

будућег чина.² С друге стране, Људмила Поповић (2005: 1038–1039) наводи да, износећи претњу, говорно лице делује искључиво у свом интересу и, у случају одбијања саговорника да сарађује, указује на мере које ће лично предузети како би казнио адресата. Оваквим одређењем претња се приближава директивима будући да њоме говорник не само да износи санкције него и захтева од саговорника да сарађује, те их је ова ауторка и уврстила у директивне говорне чинове, истичући у првом реду сличност претње и упозорења (Исто: 1038–1040).³ Иако их описује у оквиру директива, она у претњу убраја како примере с императивним облицима (*Да се то није поновило!*), типичне за директиве, тако и оне (комисивне/последичне/будуће) који обично садрже глагол у футуру првом (*Разбићу те као звечку!*) (Исто).

У овом раду биће примењена Серлова типологија, што значи да ће се претњом сматрати само будући, последични чинови – они који наступају као последица оглушења о послушност говорниковој вољи (директиву: наредби/забрани). У том смислу, претња се може разумети као најављена казна за непослушност, која, заправо, треба да послужи као мотив за послушност, те свакако има сврху да појача снагу директива. Претња увек садржи и елемент *страха* – „она има за циљ да застраши и изнуди” (Fraser 1998: 165; Nikolić-Novaković 2017: 50–51).⁴

² И Јул примењује такву класификацију: ”Commissives are those kind of speech acts that speakers use to commit themselves to some future actions. They express what the speaker intends. They are promises, threats, refusal, pledges...” (Yule 1996: 54).

³ Људ. Поповић (2005: 1039) наводи основне разлике у илокутивности претње и упозорења: 1. упозорење се изриче како би се подстакао саговорник да делује искључиво у свом интересу (висок степен заинтересованости саговорника), а претња како би се саговорник подстакао да делује искључиво у интересу говорног лица (висок степен заинтересованости говорника) (У: *Пази, врело је!*; П: *Тужићу те због ове штете!*); 2. код упозорења адресат је често непознат, а код претње адресат је саговорник (У: *Опасност на путу!*; П: *Главу ћу ти разбити!*); 3. код упозорења говорник преузима одговорност за истинитост исказа, а код претње преузима одговорност да предузме санкције против саговорника; 4. оба чина одликује максималан илокутивни напон, али упозорење спада у учтиви облик комуникације, док су претње често грубе и примитивне.

⁴ Брус Фрејзер наводи нужне услове који морају бити испуњени да би се исказ сматрао успешном претњом: 1. говорникова намера да лично реализује чин којим прети; 2. говорниково веровање да ће тај чин проузроковати неповољну ситуацију по

1.2.2. Кондиционални однос између директива и претње

Будући да последичној претњи претходи директив, обавезно јачег илокутивног напона (наредба/забрана), а да (не)извршење тог директива ствара *услов* за извршење претње, претња се често јавља у сложеним реченицама с кондиционалним међуклаузалним односом, и то у зависносложеним реченицама с кондиционалном клаузом,⁵ али и у независносложеним (раставним и саставним) реченицама, које су предмет овог рада. И у раставним и у саставним реченицама прва клауза има вредност директива, а друга претње. У раставним реченицама директив је исказан у свом правом облику (нпр. *Pustite Asanža ili ćete platiti*), док трансформацијом у кондиционалну реченицу директив мења свој пол, из афирмативног у негирани и обратно, (нпр. *Ако не пустите Асанжу, платићете*), док је у саставним реченицама ситуација обрнута – директив је исказан у облику супротном по смислу (нпр. *Нападните нас и бићете уништени* → *Немојте нас напасти*), а трансформацијом у кондиционалну реченицу не долази до промене пола (нпр. *Ако нас нападнете, бићете уништени*).

И Људ. Поповић (2005: 1039) запажа да „семантичко-прагматичка структура претње одсликава узрочно-последичну везу између чина и његових последица”, а да је код претње присутан погодбени однос између говорника и саговорника, те да реченица у којој се изражава санкција може почети партикулом *иначе* или конјуктором *или*, наводе и П. Мразовић и З. Вукадиновић (нпр. *Одлази одавде, иначе...; Не деру се толико, или...*) (Mrazović, Vukadinović 2009: 711).⁶ За разлику од ових ауторки, које претњу посматрају као спој директива и наговештених последица, санкција –

слушаоца; 3. говорникова намера да застраши слушаоца (Fraser 1998: 163; Nikolić-Novaković 2017: 50).

⁵ Нпр. *Ако не престанеш, биће свашта* (више о оваквим примерима в. у раду *Говорни чин претње у аподози кондиционалне реченице*, М. Шафер).

⁶ Наиме, за разлику од Људ. Поповић, која говорне чинове посматра само на нивоу просте реченице, П. Мразовић и З. Вукадиновић наводе и примере сложених реченица, посебно у групи чинова који захтевају акцију и говорника и саговорника. У ову групу говорних чинова, осим претње, оне смештају и понуду, погађање и уцену. Детаљније о подели говорних чинова, која се по основним параметрима класификације разликује од поделе коју нуди Људ. Поповић, в. у Mrazović, Vukadinović (2009: 673–724).

„говорник саговорника одвраћа од неког поступка наговештавајући мере које ће предузети у случају одбијања послушности” (Isto: 710), у овом раду у свим независносложеним реченицама разликоваће се две комуникативне вредности: 1. наредба/забрана у првој клаузи и 2. претња у другој клаузи.

1.3. Корпус истраживања

Директиви праћени претњом јављају се, пре свега, у разговорном функционалном стилу, а често садрже оштре, грубе и неучтивне изразе, мада се могу изрећи и учтивим тоном (Поповић 2005: 1039; Mrazović, Vukadinović 2009: 711). Стога су као основни корпус одабране новије домаће телевизијске серије: *Истине и лажи (ИиЛ)*, *Жигосани у рекету (ЖуР)*, *Убице мога оца (УМО)*, *Тајкун (Т)* и *Државни службеник (ДС)*.⁷ Потребно је нагласити да у оваквим примерима креативност формирања испитиваних конструкција зависи и од аутора текста, те да није реч о спонтаном говору, но, језик наведених ТВ серија свакако одсликава дух савременог српског језика. Узети су у обзир различити жанрови: у драмама и хумористичким серијама (*ИиЛ*, *ЖуР*) обрађују се теме из свакодневног живота, док су у криминалистичком жанру (*УМО*, *Т*, *ДС*) чести дијалози који се одвијају у полицијској станици, погодбе и уцене мафијашких група и сл., те су конструкције с кондиционалним значењем прилично фреквентне (нпр. *Ти ми приђи још једном и пријавићу те* (Т, 1.4); *Уради лепо то што сам ти рекао, и и а ч е може нешто врло ружно да ти се деси* (УМО, 1.6)).

С друге стране, примери претњи јављају се и у журналистичком стилу – тада је реч о цитатима (политичара или других познатих личности), који се врло често наводе у насловима текстова. Примери уочени у рубрикама које се баве политиком углавном представљају *ултиматуме* које земља или њени представници постављају другој земљи – земље једна другу нечим условљавају, а иако овакве претње могу бити учтиве, неретко се јављају и оне које су увредљиве и грубе.⁸ Претње су уочене и у осталим рубрикама, и

⁷ Примери су ексцерпирани из три сезоне серије *Убице мога оца*, три сезоне серије *Истине и лажи*, и из прве сезоне серија *Жигосани у рекету*, *Тајкун* и *Државни службеник*. Епизоде су доступне на интернет страницама *prva.rs* и *gledajonline.net*, а биле су емитоване на телевизији *Прва* и *РТС1*.

⁸ У РСЈ значење речи *ултиматум* добро показује спој чиновна од којих је овај условно-последични однос састављен: м лат. *захтев пропраћен претњом за случај*

тада су најчешће увредљиве, оштре, вулгарне (стога не изненађује што су се овакви примери проналазили на интернет порталима нижег стила).

2. Анализа корпуса

Сви примери класификовани су у два поглавља – (1) саставне (копулативне) реченице и (2) раставне (дисјунктивне) реченице. У реченицама обе групе, како је већ наведено, исказана су два говорна чина у кондиционалном односу: у првој клаузи директив (услов), а у другој претња (негативно обележена последица).

Претња може бити стварна, одређена, конкретна последица (нпр. *пријавићу те полицији, избацићу те* и сл.), или се њоме само најављује да ће уследити нешто негативно по судбину саговорника, за шта ће бити одговоран адресант (нпр. *имаћеш посла са мном, видећеш своје, лоше ћеш проћи* и сл.), иако, и у оваквим случајевима, адресат обично може претпоставити о каквој је последици реч. Неретко се употребљавају оштри и неучтивни изрази и уопштено претеране, преувеличане претње, за које се подразумева да се неће извршити у том облику (нпр. *поломићу ти руке, одгришићу ти прсте, повешаћемо вас* и сл.), а избор израза зависиће од лексичког фонда говорника, од међусобног односа говорника и саговорника (према социјалном статусу, годинама) и сл.

2.1. Саставне (копулативне) реченице

Првом клаузом, која увек има директивну вредност, налаже се извршење радње супротно од оне која је исказана (*Направи још један проблем и*

неиспуњења; категоричан захтев који једна држава упућује другој с претњом прекида односа или објаве рата за случај неизвршења (пример из корпуса: *ROHANIJEV ULTIMATUM ZAPADU „Imate 60 dana, inače počinjete sa OBOGAĆIVANJEM URANIJUMA”* (blic.rs, 8. 5. 2019)). Поред ултиматума, други двоструки чин, такође фреквентан у испитиваном корпусу, јесте уцена. II. Мразовић и З. Вукадиновић описују уцену као чин којим „govornik od sagovornika traži da se poviniје njegovom zahtevu iznoseći sankcije koje bi primenio u suprotnom slučaju”, а код којег је „u prvom planu pritisak govornika na sagovornika”, а при том се „sagovorniku ne daje alternativa” (Mrazović, Vukadinović 2009: 710). У овом раду, и ултиматум и уцена биће обрађени заједно с осталим примерима, будући да они, такође, представљају спој наредбе/забране и претње, само с неким додатним семантичко-прагматичким обележјима.

имаћеш посла са мном → *Немој направити / да ниси направио проблем*), а другом клаузом износи се негативна последица која ће ступити на снагу уколико говорник изврши неповољну радњу. У појединим примерима као да говорник изазива саговорника да изврши забрањену радњу, што је посебно наглашено употребом партикуле *само* (нпр. *само тако настави*) и узвика *хајде*. Будући да се на претњу, односно негативну мотивацију, метод застрашивања, говорник опредељује углавном у ситуацијама када је саговорник већ учинио нешто лоше говорнику (или је пак очекивано да ће то учинити), у првој клаузи често се уочава конструкција *још једном*, док је у појединим примерима предикат лексикализован фазним глаголом *наставити*. Клаузе су повезане везницима *и* и *па*, а веза може бити и асиндетска.

(-)D₁ + P₂⁹

a) V₁ (Imper.) + V₂ (Fut1)

Први предикат формализован је императивом, а други футуром првим. Ова комбинација глаголских облика најфреквентнија је у испитиваном корпусу.

Слушај, мали, *направи још један проблем и имаћеш посла са мном*. (ЖуР, 1.9);¹⁰ Ти ми *приђи још једном и пријавићу те*. (Т, 1.4); *PROGOVORI JOŠ JEDNU REČ I VIDEĆEŠ*: Milan izludeo zbog Mace, uputio joj PRETNJU! (VIDEO) (pink.rs); Tramp zapretio Iranu: *Napadnite nas i bićete uništeni* (sputniknews.com, 25. 6. 2019);

⁹ У овој формули *D* представља директив, а *P* претњу. Директив је код саставних реченица означен знаком минус будући да се саговорнику налаже супротно од оног што је првом клаузом изречено.

¹⁰ У свим примерима ексцерпираним из домаћих серија први број означава сезону, а други епизоду у тој сезони. Предикат прве клаузе обележен је косим словима, а предикат друге подвлачењем. Остале специфичности, пре свега оне које су описане у тексту који прати попис примера, обележене су размакнути (и, код везника *и*, масним словима): адвербијални детерминатор *још једном*, партикула *само* и др. Уколико је текст (или делови текста) написан верзалом на интернет порталима, остављен је такав и у раду. Верзал у многим примерима замењује повишену интонацију у говору, честу у оваквим исказима. Нису исправљане правописне и граматичке грешке.

Само ме ти вређај, па ти кафу нећу кувати месец дана, а пожелећеш и пицице. (ИиЛ, 3.34); Jovanović: Zamenik gradonačelnika mi je rekao – „s a m o t a k o n a s t a v i i v i d e ć e š” (rs.n1info.rs, 25. 6. 2019); Хајде дигни руку на мене. Хајде дигни руку на мене, поломићу ти их обе, јеси чуо? (ЖуР, 1.13); BORIS JE OD ŠEFICE TRAZIO 100.000 EVRA „Prijavi me policiji i videćeš svoje” (alo.rs, 8. 10. 2020).

б) V₁ (Imper.) + V₂ (Prez. impf.)

Предикат друге клаузе може бити формализован и презентом глагола имперфективног вида – реч је о такозваном презенту за планирану будућност (Танасић 2005: 384). М. Ивић (1981) истиче да презент долази у обзир онда кад се жели нагласити да у моменту саопштавања постоји решеност да се нека радња у будућности изврши. За употребу овог облика говорник се опредељује када жели још више да застраши саговорника, приказујући последичне радње као да су већ на снази.¹¹

Направи још један *прекршај* и *добијаш* црвени картон и *летиш* напоље. (ЖуР, 1.9); JOŠ JEDNOM TO RECI I IDE DISS TRACK: Jelena Karleuša nazvala Bakine fanove decom debilima, a jutuber joj je žestoko odgovorio (VIDEO) (idjtv.com, 3. 2. 2020).

2.2. Раставне (дисјунктивне) реченице

Претња се често исказује другом клаузом раставних реченица, а прва клауза има вредност директива. У таквим примерима, поред раставног, увек је присутан и кондиционални однос међу клаузама. Наиме, саговорнику се излаже избор између две могућности које се узајамно искључују: прва је послушност говорниковој вољи, а друга је негативна последица која ће

¹¹ Коментаришући високу учесталост ове појаве у савременом српском језику у различитим функционалним стиливима, посебно у разговорном, журналистичком и књижевноуметничком, С. Танасић (2005: 384–385) истиче да, иако се њоме некада постизала већа ефектност саопштавања, па је имао и додатну стилску функцију, „данас су разговорни стил и журналистички презасићени овим видом транспоновања презента; у новинама је у одређеним позицијама то чак постало клише, у насловима на пример. У таквим случајевима мало остаје од ефектности коју он може да да саопштењу”.

ступити на снагу уколико послушност изостане. Другим речима, испуњење директива искључиће ступање на снагу негативне последице.¹²

И у овој групи примера првом клаузом најчешће се налаже прекид неке радње која је на снази, а која, свакако, није погодна по судбину говорника, те се често јавља фазни глагол *престати*, али и други глаголи чија лексичка семантика упућује на прекид радње (нпр. *пустити*, *напустити*, *повући се*, *променити* и сл.). За разлику од предиката прве клаузе саставних реченица, директив може бити исказан не само императивом, него и другим облицима за исказивање императивности (пре свега футуrom првим).

2.2.1. Раставне реченице с везником *ИЛИ*

Везник типичан за раставни однос, везник *или*, осим у позицији између две клаузе, може се јавити и испред прве и испред друге клаузе, што је случај

¹² О примерима с раставним реченицама повезаним везником *or* детаљно говори Ив Свицер у својој студији *From etymology to pragmatics* (Sweetser 2001). Анализирајући раставне реченице попут: (44) *Your money or your life!*; (45) *Give me liberty or give me death!*, ауторка истиче да овакви *асиметрични* примери (према термину Р. Лејкоф) могу да се упореде са својим *симетричним* паралелама, нпр. (46a) *Give me a hotdog or salami sandwich*; (46b) *Give me a salami sandwich or a hotdog*. Једина је разлика у томе што се у другим примерима нуде две еквивалентне, независне алтернативе, док се у првим примерима (и примерима описаним у овом раду) нуди једна алтернатива која није пожељна: „In (46) the *or* conjoins independent coequal possibilities – the hearer is really being asked to respond to one speech act or the other. But in (45) the request for death (a maximally unbelievable and absurd speech act) *depends* on the prior failure of the maximally reasonable previous request for liberty. [...] The primary, independent conjunct precedes the secondary, dependent conjuncts” (2001: 98). Ауторка даје тумачење још једног примера: (47) *Give me the book, or I'll throw your cat into the lake* – „The hearer of (47) is asked to choose between responding appropriately to the initial command „Give me the book”, or having the second speech-act force (the ensuing threat) come into effect. Since the hearer presumably cannot possibly want the threat, the result is in principle just a strengthened command. [...] The presentation of alternatives (as mentioned earlier) commonly carries with it the conversational implicature that *both* (or all) alternatives are *not* simultaneously correct” (Sweetser 2001: 99). Осим неравноправног избора код асиметричних дисјунктива, ауторка уочава и каузалну компоненту: „However, in the real world, we know that A is not only temporally prior, but actually exerts a *causal* influence on B. And we know that the converse cannot be true.” На крају, ауторка закључује: „My hypothesis, then, is that the order of asymmetric *or*-conjuncts reflects the priority of one conjunct over the other, or the dependency of the second on the first” (Isto: 99).

„када се жели нагласити раставни однос између садржаја предикацијских делова”, и тада је реч о „ексклузивној, јакој дистинкцији” (Пипер 2018: 62). Уочено је да је појава удвајања дисјунктивног везника често праћена истим формализацијама предиката двеју клауза: футуром првим, презентом глагола имперфективног вида, или пак елидираним предикатима.

$D_1 + P_2$

a) V_1 (Imper.) + V_2 (Fut1)

И у раставним реченицама веома је честа комбинација императива у првој клаузи и футура првог у другој.

Pretnja „Anonimusa”: *Pustite Asanža ili ćete platiti* (politika.rs, 12. 4. 2019); Турска прети Хафтару: *Пустите наше грађане, или ћете постати наша мета* (rs.sputniknews.com, 30. 6. 2019); *Haradinaj oštro zapretio Srbima! Prestanite sa provokacijama ili ćete loše proći!* (novicentar.rs, 7. 8. 2019); KINEZI ZAPRETILO AMERIKANCIMA: *Povucite se ili ćete snositi posledice* (intermagazin.rs, 21. 9. 2018); Poruka hapšenja je: *prestanite da pišete ili ćemo vam stvoriti ozbiljne probleme* (krstarica.com, 17. 9. 2019); Marko: *Promenite pravila oko motora ili ćemo otići* (pole-position.rs, 17. 5. 2017); UEFA zapretila Englezima i Rusima: *Opametite se ili ćemo vas izbaciti sa EP!* (mozzartsport.com, 12. 6. 2016); „СКЛОНИТЕ НАМ СЕ СА ПУТА ИЛИ ЋЕТЕ ПЛАТИТИ!”: Ердоган поново прети Грцима! (pravda.rs, 26. 8. 2020); Dačić funkcionerima SPS-a: *Budite sa narodom ili ćete ostati bez funkcija* (danas.rs, 2. 6. 2020).

a1) V_1 (Fut1) + V_2 (Fut1)

Облик футура првог при исказивању директива, како П. Пипер (2005: 662) наводи, одликује „слабији интензитет императивности”, а императивна интонација није обавезна. И С. Танасић (2005: 442) уочава да у оваквим случајевима „није увек једноставно разграничити да ли се ради о ставу заповести или жеље”, те да „у идентификацији модалног значења најзначајнију улогу игра шири комуникативни контекст, који у говорном језику има свој израз у интонацији”. С друге стране, као што је већ речено, у примерима реченица чија су оба предиката формализована футуром првим везник *или* често се јавља удвојено, чиме се надокнађује евентуално футуром

ублажена императивност исказа, а с појачањем дистинкције појачава се и илокутивни напон директива и претње.

NAJDRAMATIČNIJI VUČIĆEV GOVOR NAPREDNJACIMA: Ili *ćete da se borite i radite*, ILI ĆETE LETETI S FUNKCIJA! (rtvpacevo.rs, 17. 6. 2019);¹³ ĐUKANOVIĆ U PATOLOŠKOJ MRŽNJI PREMA SRBIMA: Ili *ćete biti lojalni* ili *ćete završiti u zatvoru*, gde vam je i mesto! (pravda.rs, 12. 7. 2019); NOGO PORUČIO NOVINARIMA: Ili *ćete početi da pišete* vesti ili *ćete postati vest* (srbin.info, 7. 7. 2020); Slika koja dramatično svedoči o jezivom delu srpske istorije: Ili *ćete primiti katoličanstvo* ili *ćete svi „u Drinu ili preko Drine“*. (opanak.rs, 24. 11. 2019); Baša Božović: DAĆETE FER IZBORE ILI ĆETE DOBITI REVOLUCIJU! (vestinet.rs, 10. 5. 2019); PUTIN ZAPRETIO ALBANIJI: *Napustićete KOSOVO* i MAKEDONIJU ili snositi POSLEDICE! (VIDEO) (balkanuzivo.net, 23. 6. 2019).

a2) $N_1 + V_2$ (Fut1)

Прва клауза може имати елидирани предикат.

„Ili *ćelendž* kao u tenisu ili *ćemo tužiti* судије!” (sportklub.rs, 15. 2. 2020).

б) V_1 (Prez. impf.) + V_2 (Prez. impf.)

У једном примеру оба предиката формализована су презентом глагола имперфективног вида. И у овом примеру везник *или* јавља се удвојено.

И л и *радиш* са мном, и л и те нема (ДС, 1.9).

в) $N_1 + N_2$

Обе клаузе имају елидиране предикате, а могао би се употребити глагол *изабрати*.

¹³ У раду није исправљана нестандардна форма футура првог, такозвани футуроид, „својствен разговорном стилу и усменој незваничној комуникацији” (Пипер, Клајн 2013: 173), који је све више распрострањен и у журналистичком стилу.

NATO preti Srbiji: ILI ПАКТ; ILI RAT! (pink.rs., 16. 9. 2017).

2.2.2. Раставне реченице с везником *ИНАЧЕ* („а ако не“)

Раставне реченице с првом директивном клаузом, и другом клаузом с вредношћу претње могу бити повезане и везником *иначе*. Везник *иначе* кондензује предикацију супротну по смислу од оне која јој претходи, а има примарно кондиционално значење – дакле, може се парафразирати везником за супротност, кондиционалним везником и речцом за негацију – „а ако не”.¹⁴ Иако ова парафраза одговара и раставном везнику *или*, и то у свим примерима описаним у овом раду, чини се да је кондиционална компонентна у везнику *иначе* доминантна, док се код везника *или* ово, условно-последично, односно кондиционално-супотно, значење активира захваљујући одговарајућим глаголским облицима предиката двеју клауза, као и захваљујући лексичкој семантици глагола којима су ти предикати лексикализовани. С друге стране, везник *иначе* појављује се само у таквим синтаксичко-семантичким околностима, те је његова употреба, а и значење, ужа од употребе и значења везника *или*.¹⁵ Другим речима, везник *или* може покрити све позиције везника *иначе*, док везник *иначе* не може заменити везник *или* у свим позицијама.

а) V_1 (Imper.) + V_2 (Fut1)

Говори, иначе ћу сад да позовем полицију. (ИиЛ, 2.21); „Улични аутономаши”: Дођоши, не дирajte нам барок, иначе ћемо вас све повеšати! (zicer.org, 30. 3. 2016); ’Ајде, вучи се сместа и врати се с

¹⁴ Ова парафраза на једноставан начин показује значење везника *иначе*, и то оно значење које је у РСЈ наведено као прво (*иначе* прил. 1. у *друкчијем, супротном случају, у противном*. – Буди добар, иначе ћу те избацити напоље). Но, уколико је директив који претходи овом везнику у негираној форми, везник се не може парафразирати склопом „а ако не”, него „а ако не послушаш” (нпр. *Не помажите Иранском танкеру, иначе следе санкције* → Ако помажете Иранском танкеру, следе санкције).

¹⁵ И П. Пипер (2018: 63) у *Синтакси сложене реченице* наводи да се „раставно значење, као основно или пратеће значење, изражава и сложеним реченицама које немају искључиво раставне везнике, или за чије везнике и везничке изразе раставно значење није примарно”, наводећи везнике *иначе*, у *супротном*, али и кондиционалне везнике *ако* и *да*.

потписом, и н а ч е ћеш ти да платиш. (ИиЛ, 1.27); *Даље прсте* од Павла, и н а ч е ћу ти их одгристи, буквално. (ИиЛ, 3.23); *Drži ruke dalje* od Radomira Božića, и н а ч е ћеš imati posla sa mnom. (ИиЛ, 3.27); *Пазите да* ово негде *не процури*, и н а ч е ћу вас сместити све у Нови Пазар. (УМО, 1.5); *OTVORI DA IZAĐEM INA ČE ĆU DA PREVIJEM NEKOG!* Miki pretio produkciji, urlao i lupao po kapiji U ZLO DOBA, а ONDA... (espresso.rs, 26. 3. 2019); *HOROR U UŽICU* „Daj mi 30.000 evra и н а ч е ћу ти pobiti decu!” (alo.rs, 2. 11. 2018).

a1) $V_1 (Fut1) + V_2 (Fut1)$

И с везником *иначе* уочена је једна реченица чија су оба предиката формализована футуром првим.

–Сада ме добро слушај. Ти *ћеш* сад лепо *да кажеш* својој пријатељици да од венчања са Радетом нема ништа, и н а ч е ћу ја да испричам све шта сам видео у фирми. –Аки, сине, шта је сад ово? – Уцена, чиста к’о суза (ИиЛ, 1.34).

a2) $V_1 (DA + Perf.) + V_2 (Fut1)$

У једном ексцерпираним примеру забрана исказана првом клаузом формализована је обликом *да + перфекат*, који одликује „наглашеније и грубље изражавање воље говорног лица” (Пипер 2005: 662).

И *да* ти *није пало на памет да* ми *приђеш*, и н а ч е ћеш појести то цвеће (ИиЛ, 3.50).

a3) $V_1 (MOD) + V_2 (Fut1)$

У првој клаузи предикат може бити лексикализован модалним глаголом – у овом примеру глаголом *имати* у значењу ‘морати’, који је иначе чест у исказивању чинова јачег илокутивног напона, пре свега наредбе и претње.¹⁶

¹⁶ Говорећи о значењима модалних глагола у односу на субјекат, П. Мразовић и З. Вукадиновић глаголу *имати* приписују значење наредбе (поред модалног значења жеље) (Mrazović, Vukadinović 2009: 187). Историјски развој значења овог глагола

Ima da prihvatiš tu demokratiju, jesi čuo, i n a č e ću da ti razbijem glavu! (milijalukic.blogspot.com, 2. 7. 2017).

a4) V_1 (Imper.) + V_2 (Ø)

Друга клауза не мора бити експлицирана – везник *иначе*, али и контекст (у разговорном језику и гестикација, мимика и остали невербални елементи) јасно упућују на то да би неексплицирана клауза имала статус претње.

IRAN POZVAO BRITANIJU: Opasnu igru igrate! *Oslobodite* nam tanker, i n a č e ... (kurir.rs, 11. 7. 2019).

б) V_1 (Imper.) + V_2 (Prez. impf.)

Светлана, *обуздај језик*, и н а ч е испадаш из друштва. (ИиЛ, 2.80); *Губи ми се с очију*, и н а ч е си суспендован. (УМО, 1.6); SAMO U INFORMERU! RUSKI ULTIMATUM! PUTIN: *Pustite* Mladića I N A Č E NE DAMO NI CENTA HAGU! (informer.rs, 19. 7. 2019); Amerika ZAPRETI LA Grčkoj: *Ne pomazite* Iranskom tankeru, i n a č e slede SANKCIJE! (srbijadanas.com, 21. 8. 2019).

б1) N_1 + V_2 (Prez. impf.)

У овом примеру (као и у последњем наведеном примеру групе б) употреба презент глагола имперфективног вида у предикату друге клаузе омогућена је лексичком семантиком глагола *следити*. Првом клаузом исказана је забрана, и то предлошко-падежном конструкцијом с предлогом *без* и девербативном именицом (*без подрике* → *немојте подржати*).

UEFA PRETI SLOVACIMA ZBOG TZV. KOSOVA: *Bez podrške* Srbiji i n a č e sledi rigorozna kazna! (fudbal.hotspot.rs, 24. 7. 2019).

б2) V_1 (Prez. impf.) + V_2 (Prez. impf.)

детално описује Ирена Грицкат у свом раду *Развој значења глагола имати* (Grickat 1961: 67–81).

У два примера предикат прве клаузе формализован је презентом глагола *имати* у другом лицу, којим се саговорнику даје одређени временски рок (на месту овог глагола могао би стајати и глагол *дати* у првом лицу), док се негативна последица (претња) активира уколико се не испуни дати рок.

ROHANIJEV ULTIMATUM ZAPADU „*Imate 60 dana, inače počinjemo sa OBOGAĆIVANJEM URANIJUMA*” (blic.rs, 8. 5. 2019); Brnabić CEFTI: *Imate 90 dana, inače Srbija tuži* (nezavisne.com, 27. 11. 2018).

В) V_1 (Imper.) + V_2 (MOD + Prez.)

Предикат друге клаузе може бити лексикализован и модалним глаголом *моћи*.

Уради лепо то што сам ти рекао, и н а ч е може нешто врло ружно да ти се деси. (УМО, 1.6); –*Дођи* на пет минута. –*Мама*, немам времена, журим. –*Дођи* на пет минута, и н а ч е може да ти се деси да уопште не одеш на концерт (ЖуР, 1.16).

3. Закључна разматрања

У раду су испитиване независносложене реченице с кондиционалним међуклаузалним семантичким односом, чија прва клауза има комуникативну вредност директива, и то јачег илокутивног напона (наредбе/забране), а друга вредност претње. У обзир су узете саставне и раставне реченице, а и једне и друге лако се могу трансформисати у кондиционалне реченице, будући да директив представља услов за ступање претње на снагу, односно да је претња мотивација за извршење директива (нпр. *Нападните нас и бићете уништени* → *Ако нас нападнете, бићете уништени*; *Или ћете бити лојални, или ћете завршити у затвору* → *Ако не будете лојални, завршићете у затвору*). За корпус су одабране домаће ТВ серије, као и српски интернет портали.

У свим примерима прво се износи директив, а потом претња. Најчешћа комбинација глаголских облика предиката прве и друге клаузе јесте, очекивано, V_1 (Imper.) + V_2 (Fut1), а други предикат неретко је формализован и презентом глагола имперфективног вида. У раставним реченицама, поред наведене комбинације глаголских облика, могући су и друкчији случајеви –

оба предиката могу бити формализована футуром првим, што је врло честа појава у реченицама с везником *или*, а тада се везник углавном јавља и испред прве и испред друге клаузе (чиме се појачава илокутивни напон исказа, који је, у појединим примерима, ублажен употребом футура првог). Уочено је да удвајање везника преферира исти глаголски облик у обе клаузе (осим футура првог, и друге облике, нпр. *Или пакт или рат; Или радиш са мном или те нема*). Осим раставних реченица с везником *или*, у корпусу су нарочито фреквентне и раставне реченице с везником *иначе*, који својим основним значењем, које је уже од значења везника *или*, експлицитно указује на постојање кондиционалног односа између прве и друге клаузе – наредбе/забране и претње. Директивност, осим императивом и футуром првим, може бити исказана и модалним глаголом *имати*, обликом *да* + перфекат, презентом глагола имперфективног вида (а ту спадају и примери са глаголом *имати*, којим се саговорнику налаже испуњење одређеног временског рока, нпр. *Имате 60 дана, иначе...*), али и с елидираним предикатом (нпр. предлошко-падежном конструкцијом с предлогом *без* и девербативном именицом, којом се исказује забрана: *Без помоћи Србији, иначе...*).

Предикат прве клаузе често је лексикализован фазним глаголима: *наставити* у саставним реченицама и *престати* (као и глаголима чија лексичка семантика указује на прекид радње/стања) у раставним реченицама. У саставним реченицама прва клауза неретко садржи адвербијални детерминатор *још једном*.

ЛИТЕРАТУРА

- Ивић, Милка (1981). Српскохрватски глаголски облици за исказивање појава које постоје у садашњости. *Јужнословенски филолог* XXXIII. 12–24.
- Пипер, Предраг (2005). Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика. У: *Синтакса савременога српског језика* (у редакцији М. Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска. 345–470.
- Пипер, Предраг и Иван Клајн (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Пипер, Предраг (2018). Напореднословжене реченице. У: *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику* (ур. П. Пипер). Београд: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска. 35–85.

- Поповић, Људмила (2005). Комуникативне функције просте реченице. У: *Синтакса савременога српског језика* (у редакцији М. Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска. 983–1057.
- РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Танасић, Срето (2005). Синтакса глагола. У: *Синтакса савременога српског језика* (у редакцији М. Ивић). Београд: Институт за српски језика САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска. 345–470.
- Шафер, Марина (у процесу рецензије). *Говорни чин претње у аподози кондиционалне реченице*.

*

- Fraser, Brus (1998). Threatening Revisited. *Forensic Linguistics*. vol. 5/2. 159–173.
- Grickat, Irena (1961). Razvoj značenja glagola *imati*. *Radovi*. Naučno društvo BiH, knj. 8, Odeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 6. 67–81.
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Nikolić-Novaković, Lidija (2017). *Forenzička lingvistika. Primena metoda forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama pretnje*. Banjaluka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
- Serl, Džon (1991). *Govorni činovi. Ogled iz filozofije jezika*. Beograd: Nolit.
- Sweetser, Eve (2001). *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yule, George (1996). *Pragmatics*. New York: Oxford University Press.

Marina Šafer

DIRECTIVES AND THREATS EXPRESSED AS INDEPENDENT
COORDINATED CLAUSES WITH CONDITIONAL SEMANTIC RELATIONS

SUMMARY

The paper examines independent coordinated clauses with conditional semantic relations. The second clause is formulated as a speech act of threat, while the first clause, which conditions the enactment of the threat, communicates a directive (order/prohibition). Such an arrangement is predominantly visible in disjunctive (e.g. *Турска прети Хафтару: Пустите наше грађане, или ћете постати наша мета* → *Ако не пустите наше грађане, постаћете наша мета*) and conjunctive sentences (e.g. *Слушај мали, направи још један проблем и имаћеш посла са мнош* → *Ако направиш још један проблем, имаћеш посла са мнош*). Examples like these can always be transformed into conditional sentences. The corpus includes select Serbian television shows of different genres (comedy, drama, and crime) as well as Serbian internet portals. Apart from pragmatic functions of the first and second clause, the paper analyses syntactic and semantic traits of these structures: conjunctions, the composition of the first and second clause predicate (different combinations of verb forms, as well as lexical semantics of the verbs that compose the predicates – e.g. the use of aspectual verbs in the first clause), frequent adverbial determiners (e.g. the determiner *још једном* in the first clause), etc. The most frequent syntactic combination is V_1 (Imper.) + V_2 (FutI), but other verb forms are also present, especially in disjunctive sentences (the first clause can use Future I, while the second often uses a present verb of the imperfective aspect). The clauses are very often joined using the particle *иначе*, which is expected, considering that its lexical semantics implies a conditional relation (*а ако не*).

KEYWORDS: coordinated clause, disjunctive clauses, conjunctive clauses, conditionality, directive, order, prohibition, threat

Мср Марина Шафер, истраживач-сарадник
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Србија
marina.safer@ff.uns.ac.rs